

Gästredaktionell kommentar

Gästredaktionell kommentar

I detta temanummer av *Forskning om undervisning och lärande* presenteras ett antal delstudier från ett större forsknings- och utvecklingsprojekt om hur undervisning kan förstås inom förskolans verksamhet. Undervisning är sedan 2010 för förskolans del inskriven i Skollagen (2010:800) och 2018 i revideringen av förskolans läroplan (Skolverket, 2018). Samtidigt som undervisning ska bedrivas i förskolan ska verksamheten fortsatt organiseras för barns lärande och utveckling på basis av lek och temaarbete. Hur undervisning, som traditionellt varit sättet att organisera för elevers lärande i skolan, ska omsättas i förskolan har därför blivit en mycket omdebatterad fråga. Denna debatt, som ofta förs i fora såsom sociala medier, tenderar att bli polemisk: *antingen* hävdar man vikten av att undervisa för att förbereda barn för skolan *eller* så hävdar man att förskolan ska utmärkas av fri lek och som sådan utgöra ett frirum för barn från vuxnas inverkan. Dessa positioner kan förstås som outtalade och förgivettagande olika förskolepedagogiska ansatser: *förskolan som förberedelse-för-skolan* kontra *förskolan som en arena för ett socialpedagogiskt formande av individen* (se Pramling, Doverborg & Pramling Samuelsson, 2017, för en vidare diskussion).

Frågan kvarstår dock om hur förskolan som institution för att främja barns lärande, utveckling och välbefinnande kan svara på utmaningen att bedriva undervisning (i någon form) utan att överge lek och temaarbete som organiserande principer för ett sådant främjande. Det är denna utmaning en grupp forskare tillsammans med förskollärare, utvecklingsledare och förskolechefer sökt svar på, genom empirisk forskning och teoretisk elaborering i ett forsknings- och utvecklingsprojekt (Pramling, Wallerstedt, Lagerlöf, Björklund, Kultti, Palmér, Magnusson, Thulin, Jonsson & Pramling Samuelsson, i tryck)¹. Syftet med projektet har varit att, genom empirisk forskning och teoretisk elaborering, vidareutveckla teoribildning om lekbaserad undervisning och en lekbaserad förskoledidaktik. Framförallt har vi varit intresserade av hur man kan organisera aktiviteter för barns lärande inom ramen för en lek- och temabaserad verksamhet, *utan att transformera lek till icke-lek*. Målet med projektet är därför att generera kunskap om hur undervisning i (och i förlängningen en didaktik för) förskolan kan utformas på ett sätt som inte utesluter, utan istället är *responsiv* och bygger på, barns *lek*.

Vi benämner det sätt varpå vi arbetat för ett kombinerat *forsknings- och utvecklingsprojekt*. Detta är ett exempel på praktikinära forskning. Det finns dock idag en mångfald benämningar och ansatser för sådan forskning, till exempel aktionsforskning, designforskning, lärarforskning, utvecklingsforskning, lesson study och learning study (för en diskussion om likheter och skillnader mellan några av dessa ansatser, se Pramling Samuelsson & Pramling, 2013). De här givna exemplen delar i allmän mening vissa drag, såsom att de är intervenerande, iterativa, kollaborativa, process-

¹ Den forskning som här presenteras finansieras av Skolforskningsinstitutet (Skolfi 2016/112).

och användningsorienterade samt att de innebär en ömsesidig utveckling av teori och praktik (SOU 2018:19). Den praktikinära forskningen kan också beskrivas som forskning *för* och *med* professionen (och *för vetenskapen* om viktiga institutioner för barns lärande, utveckling och välbefinnande). Den sorts frågor som beforskas inom praktikinära forskningsansatser är sådana situationer (dilemman, fenomen) som lärare kan möta i sin dagliga verksamhet. Det handlar dock inte om enbart problemlösning, det vill säga om praktikutveckling, utan det är kritiskt att det också genereras vetenskaplig kunskap som har en vidare räckvidd. Ett viktigt kvalitetskriterium för denna sorts forskning är att den möjliggör stark ekologisk validitet – det vill säga, vad man uttalar sig om (teoretiskt) är vad man faktiskt studerat (empiriskt), snarare än att studera något i en sorts situation (en experimentsituation, en intervju) för att därifrån generalisera till en annan sorts situation (lärande och undervisning i en förskola eller i ett klassrum).

Rent konkret har vi i det här beskrivna projektet arbetat på följande vis: Förskollärarna har dokumenterat aktiviteter de ser som lek. Vid seminarier vid universitetet har förskollärare och forskare diskuterat och analyserat dokumentationerna och vad dessa säger om lek, lärande och möjligheterna att utforma undervisning. Vi har bitt förskollärarna att (a) *gå in som deltagare i barnens pågående lekar*, (b) *fånga upp barnens lek och bidra till att utveckla denna*, och (c) *etablera en berättelseram (det vill säga berätta en slags ramberättelse) för att skapa en som om-värld som barnen sen kan leka inom och bortom* (med och utan förskollärare som deltagare). Vi har sedan analyserat hur leken har utvecklats – eller inte utvecklats och i så fall varför, samt vad som har gjorts till innehåll, och hur, i dessa aktiviteter. Vid seminarierna har forskargruppen också hållit kortare föreläsningar om teoretiska begrepp för att förstå – och i förlängningen organisera för – barns lek och lärande, och undervisning. En viktig fortbildande aspekt av denna medverkan som förskollärarna har uttryckt är att de har lärt sig att, med hjälp av teoretiska begrepp, analysera filmer av aktiviteter med barn, något som är viktigt för att arbetslaget och i förlängningen framförallt professionen ska ha kollektiv *agency* att själv vara aktör i utveckling av förskolans verksamhet.

Temanumrets artiklar

I detta temanummer presenteras några av bidragen från detta projekt. I ”Lekresponsiv undervisning och didaktik” presenterar **Niklas Pramling** och **Cecilia Wallerstedt** *delar av* det teoretiska perspektiv på undervisning i förskolan som projektet lett fram till, genom att klargöra några av perspektivets grunder och centrala begrepp. I de därpå följande artiklarna ges exempel på delstudier inom projektet, där olika aspekter av lekresponsiv undervisning belyses. I **Maria Magnusson** och **Ingrid Pramling Samuelssons** artikel, ”Att tillägna sig skriftspråkliga verktyg genom att leka affär”, studeras hur ett av läroplanens innehållsområden – vad författarna refererar till i termer av skriftspråkliga verktyg – aktualiseras av barn och förskollärare, och tas över av deltagande barn, i en återkommande affärslek. Studien ger exempel på barns lek inom ramen för temaarbetet som förskolans centrala form för att organisera för barns lärande och utveckling – en fundamentalt annan princip än

Gästredaktionell kommentar

ämneslektionen, något som i sig är viktigt att idag påminna sig om då undervisning om den inte anpassas till förskolans förutsättningar kan tas för given som förmedling i form av ämneslektioner.

I **Pernilla Lagerlöf, Cecilia Wallerstedt** och **Anne Kulttis** artikel, "Barns *agency* i lekresponsiv undervisning", fokuseras ett teoretiskt begrepp som, även om det har en lång historia (James, 2009), har blivit alltmer centralt i forskning om förskola (och barndomar): *agency* (ibland används på svenska agentskap eller agens), det vill säga vikten av att barn ges möjlighet och resurser för att kunna bidra till hur aktiviteter utvecklas. Författarna problematiserar ett perspektiv på *agency* som något naturligt evolverande; genom empiriskt studium och teoretisk diskussion argumenterar de istället att *agency* är något man lär sig och som förskollärare därför genom lekresponsiv undervisning kan bidra till att barn utvecklar. Utöver att bidra till ett teoretiskt perspektivskifte på *agency*, innebär studien en viktig påminnelse att lärande i förskolan inte bara handlar om de sorts innehåll som senare blir skolämnen (matematik, läsning/skrivning, naturvetenskap och så vidare) utan också mer fundamentala aspekter av subjektstillblivande – att bli en person som aktivt kan delta i och förändra kulturella praktiker.

I artikeln "I mötet mellan lekens öppenhet och undervisningens målorientering i förskolan" tar sig **Camilla Björklund** och **Hanna Palmér** an en annan nyckelfråga för ambitioner att utforma undervisning responsiv på lek: det inneboende spänningsfältet mellan målorienteringen i en förskola med en läroplan och lek som till sin natur förutsätter någon form av öppenhet (att det inte är klart på förhand vart aktiviteten kommer att leda). Genom analys av en stor mängd lekar där olika sorters innehåll konstitueras – estetiska, språkliga (litterata) och matematiska – argumenterar författarna att "Det står klart att barnens initiativ i leken har betydelse för riktningen i leken men också för vilka lärandemål som blir nödvändiga att behandla" och att "Vilket innehåll för undervisningen som tar form kan däremot variera mellan att lära sig en lek (form och struktur, kulturell praktik) och specifika färdigheter (tyda symboler och begreppsliga innebörder)."

I detta nummers sista artikel, "Barns frågor i lek", sammanställer, det vill säga analyserar och kategoriserar, **Agneta Jonsson** och **Susanne Thulin** alla frågor barnen ställer i ett stort empiriskt material bestående av en mängd olika lekar. Frågor, argumenterar författarna, är kritiska instanser av en didaktisk förståelse av till exempel förskoleaktiviteter, då frågor såväl gör något till förgrund som sätter något annat i bakgrund, vilket säger något om hur den som frågar förstår vad han eller hon är engagerad i (vad i dessa fall barnen ser som relevant att få veta). Tidigare forskning har i huvudsak fokuserat på förskollärares frågor till barn (Dalgren, 2017; Siraj-Blatchford & Manni, 2008) och bara i undantagsfall fokuserat på barns frågor (Thulin, 2010) och då i relation till ett specifikt innehåll. Jonsson och Thulin visar att barnen i huvudsak ställer frågor *i* och *om* leken som sådan (94 av 104 frågor) medan övriga frågor (10) tematiserar något som aktualiseras av leken men som handlar om förhållanden som är gångbara också utanför fantasivärldar. Studien indikerar varför undervisning i förskolan inte nödvändigtvis kan vara *lekbaserad*; däremot kan den – om vi går bortom

den aktuella studien till det övergripande projektet – även i mer distinkt organiserade aktiviteter som inte i sig är lek, vara *responsiv* på barns lek, som något som kan aktualiseras i praktiskt taget varje sorts aktivitet i vilka barn engageras (Pramling, Wallerstedt, Lagerlöf, Björklund, Kultti, Palmér, Magnusson, Thulin, Jonsson & Pramling Samuelsson, i tryck).

Sammantaget visar dessa delstudier aspekter av vad vi benämner lekresponsiv undervisning och didaktik, och som utarbetats i samarbete mellan förskollärare, utvecklingsledare, förskolechefer och forskare för att vetenskapligt förstå och i förskolan kunna iscensätta undervisning på ett sätt som är i samklang med förskolans tradition och särart av att vara lek- (och tema)baserad.

Niklas Pramling och Cecilia Wallerstedt, gästredaktörer

Referenser

- Dalgren, S. (2017). *Att göra pedagogisk praktik tillsammans. Socialt samspel i förskolans vardag*. (Diss.) Linköping Studies in Education and Social Sciences no. 11. Linköping: Linköpings universitet.
- James, A. (2009). Agency. I J. Qvortrup, W. Corsaro & M. S. Honig (Red.), *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (ss. 34–45). London: Palgrave MacMillan.
- Pramling, N., Doverborg, E. & Pramling Samuelsson, I. (2017). Re-Metaphorizing Teaching and Learning in Early Childhood Education beyond the Instruction – Social Fostering Divide. I C. Ringsmose & G. Kragh Müller (Red.), *The Nordic Social Pedagogical Approach to Early Years Learning* (ss. 205–218). New York, NY: Springer.
- Pramling, N., Wallerstedt, C., Lagerlöf, P., Björklund, C., Kultti, A., Palmér, H., Magnusson, M., Thulin, S., Jonsson, A. & Pramling Samuelsson, I. (i tryck). *Play-Responsive Teaching in Early Childhood Education*. Dordrecht, Nederländerna: Springer.
- Pramling Samuelsson, I. & Pramling, N. (2013). Orchestrating and Studying Children's and Teachers' Learning: Reflections on Developmental Research Approaches, *Education Inquiry*, vol. 4, nr. 3, ss. 519–536.
- Siraj-Blatchford, I. & Manni, L. (2008). 'Would you like to Tidy up now?' An Analysis of Adult Questioning in the English Foundation Stage, *Early Years*, vol. 28, nr. 1, ss. 5–22.
- Skollag. (2010:800). http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svenskforfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800. [Hämtat den 6 mars, 2018]
- Skolverket. (2018). *Läroplan för förskolan, Lpfö 18*. Stockholm: Skolverket.
- SOU (2018:19). *Forska tillsammans. Samverkan för lärande och förbättring*. Stockholm: Regeringskansliet. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2018/03/forska-tillsammans--samverkan-for-larande-och-forbattring>. [Hämtat den 28 november, 2018]
- Thulin, S. (2010). Barns frågor under en naturvetenskaplig aktivitet i förskolan, *Nordisk Barnehageforskning*, vol. 3, nr. 1, ss. 27–40.